

УДК 349.6

ОБ'ЄКТИ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВОВІДНОСИН: СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Г. В. АНІСІМОВА,

канд. юрид. наук, доц.,

доцент кафедри екологічного права

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

м. Харків

Проаналізовано проблеми, пов'язані з формуванням підвалин розширення кола об'єктів екологічних правовідносин, що суттєво впливає на екологічне право як науку й галузь права. Особливу увагу приділено науково-теоретичним підходам до розуміння об'єктів екологічного права. Розглянуто питання, що стосується об'єктів еколого-правової охорони. Здійснено спробу сформулювати теоретичні висновки й науково обґрунтувати пропозиції з удосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: екологічне право, об'єкти екологічного права, об'єкти еколого-правової охорони, екологічні правовідносини.

З метою стабілізації й поліпшення стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку країни Верховною Радою України 21 грудня 2010 р. за № 2818-VI було прийнято Закон «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року» (далі – Стратегія) [20; 2011. – № 3. – Ст. 158]. У ньому дещо розширено коло об'єктів еколого-правового регулювання. Поряд із цим з метою послідовного зниження ризику виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру (далі – надзвичайні ситуації), підвищення рівня безпеки населення й захищеності територій від наслідків таких ситуацій розроблено Загальнодержавну цільову програму захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на 2013–2017 рр. [20; 2012. – № 50. – Ст. 1955], яка сприяє охороні об'єктів еколого-правових відносин. Несприятливі екологічні умови в промислово розвинених регіонах держави суттєво впливають на загальну соціальну ситуацію. Тому питання, що стосуються

об'єктів еколого-правової охорони довкілля, стають все актуальнішими, а вибір для цього найбільш сприятливого правового режиму й забезпечення вимог екологічної безпеки потребують якнайшвидшого вирішення.

Науково-теоретичне підґрунтя цієї роботи склали напрацювання представників екологічного права минулих років і сьогодення України та зарубіжних країн, зокрема таких як В. І. Андрейцев, С. О. Балашенко, М. М. Бринчук, Ю. О. Вовк, А. П. Гетьман, І. І. Каракаш, Н. Р. Кобецька, О. С. Колбасов, М. В. Краснова, П. Д. Пилипенко, В. К. Попов, Ю. С. Шемшученко та ін. [Див.: 3; 5–7; 9–14; 17–19; 22; 28].

У статті зроблено спробу комплексно проаналізувати наукові праці із зазначеної тематики, виявити сучасні підходи до визначення об'єктів екологічного права. Її метою є (а) формування теоретико-правового підходу до понять «об'єкти екологічного права» й «об'єкти еколого-правової охорони» та (б) розроблення науково обґрунтованих рекомендацій з удосконалення чинного екологічного законодавства.

Питання визначення об'єктів еколого-правового регулювання є актуальним і дискусійним. За сучасних умов йому найбільш приділяється увага в навчально-методичній літературі, а в еколого-правовій доктрині та науці щодо нього й досі триває полеміка. Здебільшого вивчається правовий режим окремих природних об'єктів, що ґрунтується на природних особливостях і властивостях кожного. І донині не досягнуто одноманітності у визначенні, використанні і тлумаченні еколого-правової термінології, що вживається в наукових публікаціях, навчально-методичній літературі, у законодавстві й на практиці. Сучасність вимагає комплексного, збалансованого підходу до дослідження об'єктів еколого-правового регулювання та охорони. Підкреслимо, що суттєвий вплив на порушене питання здійснює місце екологічного права в системі права.

Екологічне право, як самостійна й відносно молода галузь права, продовжує формуватися і розвиватися. Перелік об'єктів еколого-правового регулювання залишається відкритим. Імовірно, він буде розширюватися

залежно від суспільної необхідності і доцільності на рівні як національного, так і міжнародного законодавства завдяки розробкам сучасної науки екологічного права.

Свого часу Ю. О. Вовк визначав предмет природоресурсового права як своєрідні суспільні відносини, існуючі з приводу раціонального використання й охорони природних ресурсів, об'єктів природи нашої країни. Цей предмет єдиний через єдність і нерозривний зв'язок усіх об'єктів природи, а також загальні принципи природокористування. У той же час він доволі багатогранний, що виражається в підвидовій різноманітності зазначених відносин, що зумовлено різними видами природних об'єктів, з приводу яких існують суспільні відносини [9, с. 10]. Сучасна харківська школа екологічного права підтримує цей постулат і зараз, який впливає на еколого-правову доктрину. Учений підкреслював, що взаємозв'язок природних об'єктів, а значить і існуючі з їх приводу суспільні відносини наочно демонструються стосовно землі, її надр, вод, лісів, іншої природної рослинності і дикого тваринного світу. Тут у наявності нерозривний фізичний та екологічний зв'язок, причому нерідко настільки тісний, що суспільні відносини з приводу використання окремих об'єктів природи неможливо розмежувати без спеціальних правових приписів [Там само].

Але зарано ставити знак рівності між об'єктами, що використовуються й охороняються. Адже не всі природні об'єкти в силу різноманітних чинників підлягають експлуатації, а суспільні відносини, що підлягають правовому регулюванню, не завжди виникають з приводу їх використання. Однак охорона здійснюється практично всіх, у тому числі й правова (наприклад, атмосферного повітря, клімату, озонового шару тощо).

Доречно відзначити, що у ст. 66 Конституції України закріплено екологічні обов'язки громадян, як-то : *не заподіювати шкоду природі* (курсив наш. – Г. А.), культурній спадщині, відшкодовувати завдані їм збитки. Схожі приписи містяться й у п. «а» ч. 1 ст. 12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а саме: *берегти природу, охороняти,*

раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Суперечливою і проблематичною, з нашого погляду, є конструкція конституційного обов'язку «не заподіювати шкоду природі» й законодавчого «берегти природу». Дискусійними є приписи щодо природи як об'єкта правового регулювання, бракує її офіційного закріплення, як і інших правових категорій, як-то : «довкілля», «навколишнє природне середовище», «навколишнє середовище», «середовище життєдіяльності» тощо. У науці екологічного права існує багато точок зору щодо їх тлумачення, але, на жаль, єдності в них не має.

Найбільшого поширення набула теорія множинності об'єктів правовідносин, за якою такими можуть бути різні явища: речі, дії людей, результати духовної і творчої праці, особисті майнові та інші блага. Вона суттєво впливає на розвиток екологічних правовідносин. Загальновідомо, що під об'єктом правовідносин розуміють матеріальне або нематеріальне благо, задля одержання, передавання або використання якого суб'єкти вступають у правовідносини. Як зазначають фахівці, такі об'єкти повинні бути конкретними й індивідуалізованими. Саме потреба в об'єкті спричиняє виникнення правового зв'язку між суб'єктами, викликає появу й реалізацію їх прав та обов'язків.

Залежно від специфіки блага виділяють такі види об'єктів правовідносин:

1) природні об'єкти – земля, її надра, атмосферне повітря, водні, лісові та інші природні ресурси; вони мають природний характер, не створюються людьми, але використовуються ними для задоволення своїх потреб;

2) речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше рухоме і нерухоме майно;

3) немайнові блага (особисті та соціальні) – життя, здоров'я, честь і гідність, свобода, недоторканність житла, права людини, конституційний лад, громадський порядок і безпека, довкілля, належне управління та ін.;

4) результати дій, у тому числі послуги й результати робіт; (5) об'єкти права інтелектуальної власності [24, с. 237-238].

Безумовно, не всі з окреслених вище об'єктів правовідносин можуть бути об'єктами еколого-правового регулювання. Виходячи з аналізу наукових публікацій в еколого-правовій царині, можна констатувати, що фахівці намагаються розширити коло об'єктів, але не зо всіма твердженнями доцільно погодитися. За сучасних умов, наприклад, стає можливим вести мову і про землю як об'єкт нерухомого майна, про формування земельної ділянки як об'єкта цивільних прав (ст. 79¹ ЗК); життя та здоров'я людини, її екологічні права й права на природні ресурси (наприклад, права на земельні ділянки); екологічну безпеку як стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей; екологічне управління та пов'язані з ним екологічні послуги й роботи та інші як об'єкти еколого-правового регулювання. Усе це потребує ґрунтовного аналізу й перевірки практикою і часом.

Згідно із Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 5) до об'єктів державної охорони й регулювання використання на території держави належать: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси. Особливій державній охороні підлягають території та об'єкти природно-заповідного фонду України й інші території та об'єкти, визначені відповідно до законодавства. Здоров'я та життя людей теж підлягають охороні від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки [8; 1991. – № 41. – Ст. 546].

Беручи до уваги критерії, названі авторами підручника «Право довкілля (екологічне право)» [22] і покладені в основу визначення поняття «право довкілля (екологічне право)», можна зробити висновок про традиційне розуміння ними поняття права. Об'єкт же, як правова категорія, належить до

явища, що характеризує правові відносини, які виникають завдяки правовим нормам і визначеним ними юридичним фактам. Об'єкт – це те, на що спрямовані вчинки учасників правовідносин, те, що є метою їх домагання. Серед об'єктів, що властиві правовідносинам довкілля, зазвичай виділяють природні та природно-антропогенні цінності. Будучи здатними задовольняти безпосередні потреби учасників цих правовідносин, вони перебувають під постійним впливом об'єктивних законів розвитку природи і постали саме завдяки їй, яка і є їх творцем, за винятком об'єктів антропогенного характеру. Основна група об'єктів правових відносин – це насамперед довкілля загалом як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів. Отже, головним інтегрованим об'єктом правовідносин у сфері довкілля є саме довкілля. Інакше кажучи, крім природних комплексів, природних об'єктів і природних ресурсів, довкілля (в широкому своєму значенні), як об'єкт правової охорони, містить також елементи, пов'язані із соціальними умовами та процесами. Передусім у його структурі виділяють природні об'єкти, які, власне, й постають об'єктами правових відносин. Вони мають природне походження, безпосередньо взаємодіють з довкіллям, забезпечують життєво важливі потреби людини. До цієї групи об'єктів належать: земля, надра, води, ліси, тваринний та рослинний світ, атмосферне повітря, екологічна мережа України, континентальний шельф і виключна (морська) економічна зона [22, с. 50-52].

Автори багатьох навчальних підручників та посібників з екологічного права оперуючи, як правило, конструкцією «об'єкт екологічного права» наводять її визначення. Численні дефініції цієї категорії містять досить незначні розбіжності, які загалом не впливають на сутнісний зміст досліджуваного поняття. Наприклад, Ю. С. Шемшученко розглядає об'єкти екологічного права як суспільно значущі (природні та природно-антропогенні) цінності, з приводу яких складаються і регулюються відповідні відносини. Поряд з зазначеним він підкреслює, що цей об'єкт не є однорідним [13, с. 12].

В. І. Андрейцев під об'єктами екологічного права розуміє сукупність природних, природно-соціальних умов і процесів, природних ресурсів,

ландшафтів, природних і природно-антропогенних комплексів, екосистем та життя і здоров'я громадян, що підлягають охороні за допомогою норм екологічного законодавства [3, с. 18].

І. І. Каракаш, незважаючи на складності у відмежуванні об'єктів природного походження від неприродних і штучно створених, вважає, що наведені їх ознаки все-таки дозволяють тлумачити природні об'єкти як складові частини або компоненти навколишнього природного середовища, що мають ознаки природного походження, знаходяться в екологічному взаємозв'язку з природними системами, здатні виконувати екологічну функцію й забезпечувати якість середовища існування людини й суспільства, охоронювані нормами екологічного законодавства. Наведене визначення охоплює основні ознаки, властиві об'єктам природного походження та пов'язані з навколишнім природним середовищем [14, с. 92].

Н. Р. Кобецька визнає об'єктом екологічного права певні природні блага, умови, елементи, що підлягають регулюванню за допомогою норм екологічного права, називаючи основним загальним об'єктом екологічного права «навколишнє природне середовище». Учена зазначає, що в науковій літературі та в законодавстві зустрічається низка суміжних, але не тотожних понять: природа, навколишнє середовище, навколишнє природне середовище, довкілля [17, с. 25–29]. На жаль, їх офіційного тлумачення не існує, а в деяких випадках (як на законодавчому рівні, так і в науці екологічного права та в міжнародних документах) ці поняття використовуються як синоніми, що вкрай неприпустимо.

Об'єктами екологічного права виступають природні блага, що існують без участі людини або за певною її участю. Безпосередньо право не впливає на природні об'єкти, а його вплив виявляється у правовому регулюванні поведінки суб'єктів екологічних відносин. Екологічне право служить певним регулятором останніх, тому що їх суб'єктами є окремі люди, їх колективи, органи управління, держава. Право встановлює міру можливої й належної поведінки зазначених суб'єктів, що забезпечує оптимальне використання природних

ресурсів, їх відтворення й охорону навколишнього природного середовища (екологічної системи), забезпечення екологічної безпеки.

Не всі природні явища в умовах сьогодення можуть бути об'єктами еколого-правового регулювання. Об'єкти екологічного права становлять собою сукупність природних, природно-соціальних умов і процесів, природних ресурсів, ландшафтів, природних і природно-антропогенних комплексів, екосистем, у тому числі життя і здоров'я громадян, що підлягають охороні за допомогою норм екологічного законодавства [11, с. 5-6].

До основних ознак об'єктів екологічного права належать: а) природний, природно-антропогенний або антропогенний характер походження; б) відсутність вартості у природних і природно-антропогенних об'єктів; в) неможливість (або обмежена можливість) відновлення в naturі природних і природно-антропогенних об'єктів; г) екологічний взаємозв'язок з навколишнім природним середовищем; д) особливий правовий режим їх використання, що містить значну кількість імперативних приписів та ін.

Що стосується визнання людини та її прав об'єктами еколого-правового регулювання, то це питання постійно спричиняє полеміку. Безпосередньо у ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» говориться, що об'єктом охорони від негативного впливу є здоров'я й життя людей. У самому ж екологічному праві ставлення до цієї проблеми має (або повинно мати) свою специфіку. Особливе положення людини у природі ґрунтується на визнанні її сполучною ланкою між природою й суспільством. Вона є органічною, невід'ємною частиною як природи, так і суспільства. Саме сутність людини є біосоціальною. З урахуванням важливої біосоціальної сутності та природи людини в теоретичному і практичному плані в екологічному праві, в науці й галузі права актуальним постає питання щодо людини як об'єкта охорони й об'єкта екологічних відносин [7, с. 2]. Деякі науковці (приміром, М. М. Бринчук) пропонують вважати життя і здоров'я людини додатковим об'єктом екологічного права, що перебуває в тісному зв'язку з навколишнім природним середовищем як істотною умовою

забезпечення її життєдіяльності і зазнає його безпосереднього впливу. Будучи істотою біосоціальною, людина та її інтереси в екологічному праві виступають одночасно як об'єкти опосередкованої охорони [5].

Фахівцями в галузі еколого-правової науки неодноразово зверталась увага на те, що поряд з так званими класичними об'єктами екологічного права до сфери правового регулювання включаються й нові – клімат, озоновий шар, повітряний простір тощо, увага до яких приверталася неодноразово в різні часи. Безумовно, ця теза залишається дискусійною. Мабуть, дуже важко дати однозначну відповідь щодо її беззаперечності. Наука екологічного права повинна презентувати: а) його оновлення; б) сучасну наукову концепцію й доктрину розвитку галузі екологічного права в умовах економічного й соціального сьогодення; в) співвідношення з іншими галузями права; г) пріоритетні напрямки законотворчої діяльності в цій царині суспільних відносин на найближчу й віддалену перспективу; д) послідовність прийняття екологічних законів з урахуванням економічних, соціальних і політичних викликів [23, с. 12-13]. Адже, як справедливо підкреслював О. С. Колбасов у своєму заповіті екологам, екологічному праву належить відіграти колосальну історичну роль – стати противагою для решти правових галузей, що перебувають на сторожі майнового достатку й поєднаної з ним влади [18, с. 90].

Не слід ототожнювати поняття «об'єкт права» («об'єкт еколого-правового регулювання») й «об'єкт еколого-правової охорони». Тільки з отриманням чіткої відповіді на співвідношення цих правових категорій можна визначитися з предметом еколого-правового регулювання.

Має сенс міркування М. М. Бринчука щодо законодавчого визнання природи публічним благом [6, с. 29–38]. Як наголошує І. І. Каракаш, у зв'язку з особливостями права власності на природні об'єкти та їх ресурси у правовій науковій літературі склався широкий спектр думок стосовно обґрунтованості й допустимості законодавчого закріплення цього права у традиційно цивілістичному розумінні. Полярність висловлених точок зору сягає від твердження про необхідність закріплення права власності на природні об'єкти у

«виключній» формі до визначення останніх національним надбанням [14, с. 112]. Сам же вчений пропонує розглядати природні об'єкти та їх ресурси невід'ємним народним надбанням [15, с. 84-85].

Викликало полеміку серед правників твердження М. В. Краснової про доцільність урахування при «підготовці проекту нової редакції Конституції України враховувати саме такі екоцентричні підходи до суті і значимості природи та, особливо, її екологічних і духовних (соціальних) атрибутів, що відповідає сутності засад сталого розвитку, а тому на рівні Основного Закону слід визначити природу, в тому числі перетворену внаслідок антропогенного впливу (навколишнє природне середовище, середовище життєдіяльності) *найвищою соціальною цінністю*» [19, с. 9]. Соціальна цінність – це значимість явищ і предметів реальної дійсності з позиції їх відповідності або невідповідності потребам суспільства, соціальних груп чи окремої особистості. Найвищою цінністю згідно зі ст. 3 Конституції визнані людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Виникають запитання: чи буде доцільним поряд з таким визнанням закріпити «природу» і що саме розуміти під її правовим тлумаченням та терміна «цінність»?

Підкреслимо : коли наголошується на безпеці, йдеться також і про один з її різновидів – безпеку екологічну, об'єктами якої виступають життєво важливі інтереси суб'єктів безпеки: права, матеріальні та духовні потреби особи; природні ресурси та навколишнє природне середовище як матеріальна основа державного і суспільного розвитку. Екобезпека – категорія соціальна, притаманна людському суспільству, формується в межах суспільних відносин. Це поняття належить до складних, неправового характеру, хоча відносини, що виникають у сфері екологічної безпеки, регулюються саме правом і мають певні правові форми.

Визначення екологічної безпеки як правової категорії має різноманітне трактування в еколого-правовій науці та доктрині. Вона розглядається як: а) захист людини й довкілля від шкідливого впливу; б) стан навколишнього природного середовища; в) умова збереження здоров'я людей і забезпечення

сталого соціально-економічного розвитку; г) баланс розвитку екосистем; д) діяльність по захисту життєво важливих екологічних інтересів; е) складова частина міжнародної екологічної безпеки тощо.

Проблеми цінностей досліджує теорія цінностей, або аксіологія, яка є одним з наймолодших розділів філософії. Певної самостійності й визначеності аксіологія набула наприкінці XIX – на початку XX ст. Це філософське вчення про природу цінностей, їх місце в реальності і про структуру ціннісного світу, тобто про зв'язки різних цінностей між собою, із соціальними й культурними чинниками і структурою особистості [26, с. 325–337]. Метою цієї науки є світоглядне осягнення предмета, об'єктом наукового аналізу виступають реальні явища і процеси правової сфери, в яких виявляються ціннісні феномени.

У загальнотеоретичній літературі останніх років право все частіше стало розглядатися в ціннісному, тобто аксіологічному аспекті. Аксіологія права, на думку С. Алексєєва, – нова «...духовно-інтелектуальна форма висвітлення права» [2, с. 461]. Як специфічна сфера соціально-філософського знання, аксіологія права покликана пояснювати сутність права, його ціннісний зміст і призначення для суспільства загалом і окремої особистості зокрема, інтерпретувати право з позицій вищих цінностей і змісту людського життя, досліджувати певні ідеальні сутності (цінності) з позицій оптимальних вимог соціальної реальності, які є першоосновою права та його метою.

Виникнення юридично-аксіологічного підходу до вивчення правових проблем безпосередньо пов'язано з розвитком ідеї природного права, що передбачає існування права природного та позитивного (офіційно встановленого державою) [26, с. 336]. Специфікою природно-правового чи юридичного праворозуміння є звернення його до ціннісного виміру, до вищих гуманістичних цінностей. Цінності природного права універсальні, мають абсолютний характер, що є одними з найважливіших їх особливостей. Універсальність їх полягає в тому, що вони поширюються на всіх незалежно від будь-яких ознак соціального, національного, професійного плану тощо. Вимоги

й цінності природного права забезпечують суб'єктові вищу правоту, якщо він діятиме відповідно до них, і, навпаки, заперечення цих вимог, правил, цінностей у природно-правовій свідомості асоціюється зі зламом і руйнацією. Природно-правові цінності й вимоги однаково, так би мовити «працюють» в усіх сферах людського буття, поширюються на всі види життєдіяльності особистості, присутні в будь-якому часі та просторі [21, с. 60], що знаходить яскравий прояв як у науці екологічного права, так і в законодавстві.

Доречно зазначає М. В. Краснова, що природоохоронний ряд об'єктів екологічного права при цьому розширюється, зокрема, віднесенням (у тому числі й актами міжнародного екологічного права) до їх числа таких, як клімат, озоновий шар атмосфери, біологічне різноманіття, екологічна мережа, навколоземний космічний простір, генофонд живої та неживої природи та ін. В одних випадках такі об'єкти відображають певні характеристики самої природи (або ж навколишнього природного середовища), наприклад, клімату, в інших – відбивають сучасні підходи до інтеграції сукупності компонентів природи як комплексів і ландшафтів [19, с. 8].

До об'єктів права юристи-науковці також відносять роботи й послуги, інформацію, поведінку й дії юридичних та фізичних осіб [24, С. 237-238; 27, с. 213]. Такими об'єктами екологічного права, з точки зору М. В. Красної, можуть бути: а) природоохоронні заходи (роботи й послуги), які можуть здійснюватися як державними, так і не державними (господарськими, громадськими) органами й організаціями, як у межах державних замовлень, так і на рівні договірної регулювання екологічних правовідносин; б) заходи з реалізації державної екологічної політики (контроль, моніторинг, екологічне інформування тощо) [19, с. 11]. Визначення зазначених об'єктів самостійними об'єктами еколого-правового регулювання має дискусійний характер. Безумовно, існують міжгалузеві й міждисциплінарні правові інститути, що регулюють схожі правовідносини та мають єдиний об'єкт регулювання, але правовідносинам притаманні особливості, зумовлені екологічними чинниками.

Потрібно пам'ятати попередження фахівців, що екологічні відносини за

своїм змістом хоча і є різноманітними, але пов'язані між собою, що пояснюється єдністю всіх природних об'єктів, внаслідок чого й існує єдина екологічна система. Поряд із цим єдність екологічних відносин не виключає існування їх різновидів, обумовлених екологічними чинниками. Диференціація екологічних відносин можлива за різноманітними підставами – за об'єктами, основними сферами діяльності людей у галузі навколишнього природного середовища тощо. Що стосується сфер діяльності, як відзначав В. К. Попов, то можливе існування похідних від них відносин, зокрема, еколого-процесуальних, еколого-інформаційних, відносин у сфері розгляду спорів тощо. Їх похідність полягає в тому, що зазначені відносини обслуговують основні екологічні відносини у процесі їх виникнення, розвитку і припинення. Тому вони і є підпорядкованими щодо основних екологічних відносин. Екологічні відносини, будучи частиною відносин суспільних, схожі з майновими й адміністративними, водночас їм притаманні риси й відмінності [12, с. 6, 8-9].

На підставі наведених міркувань можна зробити певні висновки. Не з усіма твердженнями науковців погоджуємося. Зазначимо, що в подальшому окресленій проблемі бажано приділяти більшої уваги, слід виробити єдину концепцію щодо об'єктів еколого-правового регулювання. По-перше, треба чіткіше визначитися зі співвідношенням таких правових категорій, як «природні об'єкти» і «природні ресурси», «об'єкт еколого-правового регулювання» й «об'єкт еколого-правової охорони». Це можливо зробити шляхом законодавчого закріплення їх дефініцій. Наприклад, природні об'єкти – це природна екологічна система, природний ландшафт, а також елементи, що їх складають, які зберегли свої природні властивості; природні ресурси – це компоненти природного середовища (земля, надра, водні об'єкти, атмосферне повітря, ліси, об'єкти тваринного й рослинного світу), які використовуються або можуть бути використані у процесі господарської чи іншої діяльності. Окремо варто визначити природно-антропогенні об'єкти. Необхідно закріпити зазначені терміни в Екологічному кодексі при подальшій кодифікації законодавства у спеціальній статті «Визначення основних термінів». У теорії ж

екологічного права є сенс провадити подальші ґрунтовні наукові пошуки й робити належні висновки.

Визнано, що загальною ознакою об'єктів правової охорони є: а) їх цінне природне, або соціальне, значення; б) установлення для них особливого правового режиму; в) не включення їх до господарського обігу; г) фактична відсутність використання (експлуатації). Особливий правовий режим обмежує або забороняє ті види діяльності, які несумісні з основним призначенням цих природних об'єктів, їх значенням для природи та людини.

По-друге, доцільно зупинитися на ключовому визначенні об'єктів екологічного права, а саме: довкілля, навколишнє середовище, навколишнє природне середовище, компоненти навколишнього природного середовища, природне середовище, природно-антропогенний об'єкт, природний комплекс та ін. Сучасне екологічне право значною мірою формувалося під впливом природничих наук та їх представників, які перебільшували роль закону у регламентації суспільних відносин, що виникають у сфері охорони довкілля. Це призвело до того, що для розглядуваної галузі права особливо характерним є зміщення у бік декларативних «надмірностей». Через новизну природоохоронних проблем, різних об'єктивних, а частіше суб'єктивних причин ця галузь права виявилась особливо розпливчастою, «неправовою» в сенсі розмитості і слабкості приписів, забігів у низці випадків уперед, оцінювання бажаного як суцього, дійсного [4, с. 3]. Дана специфіка відбилася на якості еколого-правової матерії, що характеризується наявністю значної кількості правових невизначеностей, посилянь і бланкетних норм, а також норм, що встановлюють необґрунтовано широкі межі розсуду й тлумачення для суб'єктів правозастосовної діяльності [25, с. 26].

Безумовно, низка із зазначених вище об'єктів екологічних правовідносин належить до оціночних понять, які є результатом узагальнень найбільш важливих ознак відображених у праві явищ. А будь-яка абстракція, будь-яке узагальнення є результатом пізнання шляхом проникнення вглиб явища, в його суть, оскільки шляхом аналізу й синтезу отримується юридично значуща

інформація про об'єкт, що пізнається [16, с. 38]. Оціночні поняття надають праву гнучкості й динамічності, за певних умов, усуваючи деякі протиріччя, сприяють його стабільності, формальній визначеності й чіткості. Є сенс звернути увагу на те, що само поняття набуває правових властивостей лише коли буде зафіксовано в законодавчому акті з відповідним термінологічним позначенням. Важливою рисою оціночних понять є те, що їх зміст не визначається в нормах права й містить тільки загальні відомості про їх ознаки, однак самі вони не конкретизуються в законі [1, с. 206-207]. За сучасних умов все ж таки доцільно визначитися з термінами, закріпити їх на законодавчому рівні, що сприятиме подальшій кодифікації й належній правозастосовній практиці.

Список літератури:

1. Актуальные проблемы теории государства и права: хрестоматия / авт.-сост. : М. В. Баранова, О. Б. Купцова. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 368 с.
2. Алексеев С. С. Право: азбука, теория, философия. Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев – М. : Норма-Инфа-М, 1998. – 618 с.
3. Андрейцев В. І. Екологічне право : Курс лекцій : навч. посіб. [для юрид. фак. вузів] / В. І. Андрейцев. – К. : Вентурі, 1996. – 208 с.
4. Боголюбов С. А. О возможностях экологического права / А. С. Боголюбов // Журн. рос. права. – 2000. – № 11. – С. 3–9.
5. Бринчук М. М. Экологическое право : учеб. [Електрон. ресурс] / М. М. Бринчук // СПС КонсультантПлюс. – 2008. – Режим доступа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req>.
6. Бринчук М. М. Право как ресурс деградации природы, общества и государства / М. М. Бринчук // Гос-во и право. – 2012. – № 4. – С. 29-38.
7. Бринчук М. М. Человек как объект экологических отношений / М. М. Бринчук // Эколог. право. – 2005. – № 3. – С. 2–5.
8. Відом. Верхов. Ради України.
9. Вовк Ю. А. Советское природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды: общая ч. : учеб. пособ. / Ю. А. Вовк. – Х. : Вища шк., 1986. – 160 с.
10. Гетьман А. П. http://library.nulau.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_01/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=IBIS&P21DBN=IBIS&S21STN=1&S21REF=3&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21STR=Методологічні засади становлення правових основ охорони довкілля / А. П. Гетьман // Право України. – 2011. – № 2. – С. 11–19.
11. Екологічне право : підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Право, 2013. – 432 с.
12. Екологічне право України : підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. В. К. Попова, А. П. Гетьмана. – Х. : Право, 2001. – 479 с.
13. Екологічне право України. Акад. курс : підруч. – [2-ге вид.] / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Вид-во «Юрид. думка», 2008. – 720 с.
14. Екологічне право України : підруч. [для студ. вищ. навч. закладів] / за ред. І. І. Каракаша. – Одеса : Фенікс, 2012. – 788 с.

15. *Каракаш И. И.* Народное достояние или право собственности на природные ресурсы : материалы «круглого стола» / И. И. Каракаш // Юрид. вестн. – 1999. – № 1. – С. 84–85.
16. *Кашанина Т. В.* Правовые понятия как средства выражения содержания права / Т. В. Кашанина // Сов. гос-во и право. – 1981. – № 1. – С. 38–43.
17. *Кобецька Н. Р.* Екологічне право України : навч. посіб. / Н. Р. Кобецька. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 352 с.
18. *Колбасов О. С.* Завещание экологам / О. С. Колбасов // Журн. рос. права. – 2000. – № 5/6. – С. 89–90.
19. *Краснова М. В.* Стан та перспективи розвитку вчення про об'єкти екологічного права: науково-методологічні аспекти / М. В. Краснова // Вісн. Київськ. нац. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – Серія «Юрид. науки». – 2013. – № 2 (96). – С. 8–12.
20. Офіційний вісник України.
21. *Патей-Братасюк М.* Проблема прав людини в українській юснатуралістичній традиції / М. Патей-Братасюк // Конституція – основа державного і суспільного устрою України : матеріали III Міжвуз. наук. читань (до 300-річчя Конституції Пилипа Орлика). – К. : ЮВЕТА, 2010. – С. 60–63.
22. Право довкілля (екологічне право) : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / П. Д. Пилипенко, М. Я. Ващишин та ін. ; за ред. П. Д. Пилипенка. – К. : Ін Юре, 2010. – 401 с.
23. Правова доктрина України : моногр. : у 5 т. – Т. 4: Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права / [Ю. С. Шемшученко, А. П. Гетьман, В. І. Андрейцев та ін.] ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – Х. : Право, 2013. – 848 с.
24. Теорія держави і права : підруч. [для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. – Х. : Право, 2014. – 368 с.
25. *Хлуденева Н. И.* Дефекты правового регулирования охраны окружающей среды : моногр. / Н. И. Хлуденева. – М. : Ин-т законодательства и сравн. правоведения при Правительстве РФ ; ИНФРА-М, 2014. – 172 с.
26. *Чефранов А. Б.* Проблемы застосування теорії цінностей у правових дослідженнях / А. Б. Чефранов // Проблеми філософії права. – 2005. – Т. III. – № 1-2. – С. 325–337.
27. *Шемшученко Ю. С.* Об'єкт права // Юридична енциклопедія. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 4. – С. 213.
28. Экологическое право : учеб. пособ. / С. А. Балашенко и др. ; под ред. Т. И. Макаровой, В. Е. Лизгаро. – Минск : Изд. центр БГУ, 2008. – 495 с.

Анисимова А. В. Объекты экологических правоотношений: современные подходы.

Проанализированы проблемы, связанные с формированием оснований для расширения круга объектов экологических правоотношений, что существенно влияет на экологическое право как науку и отрасль права. Особое внимание уделено научно-теоретическим подходам к пониманию объектов экологического права. Рассмотрен вопрос, связанный с объектами эколого-правовой охраны. Предпринята попытка сформулировать теоретические выводы и научно обосновать предложения по совершенствованию действующего законодательства.

Ключевые слова: экологическое право, объекты экологического права, объекты эколого-правовой охраны экологические правоотношения.

Anisimova A. V. Objects of Environmental Legal Relations: Modern Approaches.

Issues concerning establishing grounds to increase a list of objects of environmental legal relations, which significantly affect environmental law as a science and branch of law. Special attention is paid to scientific theoretical approaches to understanding objects of environmental law. Matters related to the objects of environmental legal protection are addressed. An attempt is made

to draw theoretic conclusions and give scientific background to proposal on improvement of the existing laws.

Key words: environmental law, objects of environmental law, objects of environmental legal protection, environmental legal relations.

